

Тэлеалагічныя асновы канцэптуалізацыі этыка-педагагічных ідэй у Беларусі X—XVIII стагоддзяў

В. С. Болбас,

прафесар кафедры педагогікі і псіхалогіі
Мазырскага дзяржаўнага педагагічнага
ўніверсітэта імя І. П. Шамякіна,
доктар педагагічных навук, прафесар,
прафесар Ягелонскага каледжа —
Таруньскай вышэйшай школы (Польшча)

В статье аргументируется развитие целеполагающих основ этико-педагогической мысли Беларуси X—XVIII веков в качестве фактора её концептуализации, раскрывается преемственный характер рассматриваемого процесса.

Ключевые слова: телеология, целеполагание, цель, нравственное воспитание, этико-педагогические идеи, этико-педагогическая мысль, нравственные ценности, ценностные ориентации.

The article reasons the development of the goal-setting bases of ethical and pedagogical thought of Belarus in the X—XVIII centuries as a factor of its conceptualization. A successive nature of the considered process is revealed.

Keywords: teleology, goal-setting, goal, moral education, ethical and pedagogical ideas, ethical and pedagogical thought, moral values, value-based orientations.

Мэтавызначэнне ўяўляе сабой найважнейшы параметр развіцця любой педагагічнай з’явы ці працэсу. З аднаго боку, тэлеалагічны (*грэч.* telos — мэта) аспект генезісу і фарміравання этыка-педагагічных ідэй у Беларусі раскрывае абумоўленасць сацыяльнымі мэтамі іх узнікнення і анталагічную характарыстыку далейшага развіцця. З іншага — непасрэдна вызначэнне маральна-выхаваўчых мэт ён вылучае ў асобную, істотную, самастойна-значную частку ідэй маральнага выхавання ўвогуле. Мэты як жадаемы вынік грамадскага ўладкавання непасрэдна падпарадкоўваюцца традыцыйна важным для людскіх аб’яднанняў сацыяльным каштоўнасцям. Сістэмна аб’яднаныя каштоўнасці, іерархізаваныя па ступені іх значнасці для суб’екта маральнага выхавання, з’яўляюцца для яго вартаснымі арыенцірамі ў жыцці. Вартасныя арыентацыі аб’ектываюць назапашаны чалавецтвам гістарычны вопыт і адлюстроўваюць духоўныя набыткі канкрэтных людскіх супольнасцей. Выкрышталізаваныя адтуль маральныя каштоўнасці арганічна ўваходзяць у нацыянальны менталітэт і з’яўляюцца найбольш статычнымі яго складальнікамі. На іх аснове распрацоўваюцца адпаведныя прынцыпы, правілы і нормы людскіх узаемаадносін, адносін чалавека да жывой і нежывой прыроды, адносін індывіда да самога сябе, што ў сваю чаргу непасрэдна ўплывае на вызначэнне мэт маральнага выхавання. Таму тэлеалагічны прынцып як аснова спецыфікі гуманітарных ведаў вылучае мэтавы кагнітыўны падыход у якасці парадыгмальнай устаноўкі фарміравання этыка-педагагічных ідэй.

У працэсе эвалюцыі пад уплывам гістарычных фактараў адбываюцца пэўныя змены ў вартасных арыентацыях грамадства. З трансфармацыяй духоўна-маральных каштоўнасцей адпаведна мяняюцца маральныя нормы і патрабаванні, што выклікае карэкцёрскую маральна-выхаваўчых мэт, якія прадугледжваюць засваенне існаваўшай сістэмы гэтых каштоўнасцей і забеспячэнне іх функцыянавання. Ступень адпаведнасці мэт маральнага выхавання

такой сістэме ў многім забяспечвае выніковасць маральна-выхаваўчага працэсу. Тэалеагізацыя маральных ведаў закладвае асновы сістэмнай распрацоўкі тэорый маральнага выхавання, засцерагае іх ад механістычнасці і фармалізму. Мэтавызначэнне маральнага выхавання канцэптуалізуе этыка-педагагічныя ідэі падчас аж да дактрынальнага ўзроўню. Аналіз азначаных працэсаў дазваляе сцвярджаць аб фарміраванні на айчынных землях такога феномена, як этыка-педагагічная думка, якая ўяўляе сабой «дынамічную, тэарэтыка-метадалагічную і эмпірычную сістэму гістарычна абумоўленых ідэй, поглядаў, паняццяў і ўяўленняў, дзе ўсебакова і комплексна раскрываюцца пытанні тэорыі і практыкі маральнага выхавання» [1, с. 19].

У этыка-педагагічнай думцы Беларусі разглядаемага перыяду трактоўка мэт маральнага выхавання была абумоўлена, з аднаго боку, распрацоўкай агульных мэт выхавання ў сусветным гісторыка-педагагічным працэсе, з іншага — сукупнасцю сацыяльна-духоўных каштоўнасцей, якія існавалі на пэўных этапах уласнага, нацыянальнага развіцця і канцэнтравана адлюстроўвалі асноўныя патрэбы і інтарэсы чалавека і беларускага народа цалкам. Вызначэнне ж мэт маральнага выхавання ў дачыненні да кожнай асобы ўяўляла сабой фарміраванне каштоўнасцей устаноў мэтаарыентаваных паводзін.

Агульнавядома, што перспектыўныя мэты маральнага выхавання ўвасабляюцца ў маральным ідэале, які змяшчае аксіялагічныя арыентацыі сваёй гістарычнай эпохі. Ідэал як універсальны арыенцір прадстаўляе сабой «вобраз мэты» — вынік жадаемага ўдасканалення чалавека. Рэальныя мэты маральнага выхавання скіраваны на фарміраванне пэўных стасункаў індывіда са светам, якія канкрэтызуюцца ў адносінах яго да самога сябе, іншых людзей, грамадства, навакольнага асяроддзя. Скандансэванне вартасных арыентацый ў маральным ідэале робіць яго вышэйшай праявай мэтавай дэтэрмінацыі ідэй маральнага ўладкавання супольнага жыцця з іх абагульненнем і сістэматызацыяй, падпарадкаваным вызначаным мэтам. Таму менавіта сістэма, а не сукупнасць каштоўнасцей, маральных норм і правіл ствараецца ў працэсе распрацоўкі мэтавызначальных асноў этыка-педагагічнай думкі Беларусі Х—XVIII стагоддзяў. Гэтая сістэма адносінаў на самаразвіццё, самастварэнне, актыўнае і гарманічнае ўваходжанне ў культурна-гістарычны кантэкст соцыуму. Праз прызму такога падыходу і вызначалася мэта маральнага выхавання.

Аналіз шматлікіх крыніц, умоў і фактараў развіцця ідэй маральнага выхавання на беларускіх землях разглядаемага перыяду дазваляе выдзеліць

тры асноўныя этапы іх канцэптуалізацыі да ўзроўню этыка-педагагічнай думкі:

I этап — сярэдневякова-хрысціянскі (X—XIII стст.) — характарызуецца абумоўленасцю развіцця маральна-выхаваўчых ідэй тэалагічнай эсхаталагічнай парадыхмай духоўна-маральнага ўдасканалення з хрысціянскім ідэалам служэння Богу і людзям, аксіялагічным адзінствам чалавека і свету;

II этап — хрысціянска-рэнесансны (XIV — першая палова XVII ст.) — генезіс рэнесансна-гуманістычных падыходаў да выхавання ў межах хрысціянска-антрапалагічнай педагагічнай парадыхмы, сінтэз тэалагізму з натуралізмам, пашырэнне асветы з узвелічэннем маральнай свабоды асобы;

III этап — перадасветніцкі (сярэдзіна XVII — XVIII ст.) — актыўная секулярызацыя этыка-педагагічных ідэй на аснове рацыяналістычнай парадыхмы, замацаванне ўзаемасувязі і ўзаемаабумоўленасці маральнага ўдасканалення асобы і сацыяльнай справядлівасці, усталяванне пераканання аб усемагутнай, пераўтваральнай сіле маральнага выхавання і прымат маральнасці ў развіцці асобы і грамадства.

Аснову вартасных арыентацый тагачаснага грамадства складалі сінкрэтычна аб'яднаныя народна-педагагічныя і хрысціянскія маральныя каштоўнасці, якія дапаўняліся прыўнесенымі звонку элементамі агульнасусветнай духоўнай спадчыны. Прычым своеасабліваць маральна-каштоўнасцей арыентацый на беларускіх землях уносіла пэўныя адметнасці ў разуменне маральнага ідэалу, а значыць, і ў мэты маральнага выхавання. У гэтым плане важны вывад зроблены К. Д. Ушынскім: «Кожны народ мае свой уласны ідэал чалавека і патрабуе ад свайго выхавання ўзнаўлення гэтага ідэалу ў канкрэтных асобах. Ідэал чалавека ў кожнага народа адпавядае народнаму характару, вызначаецца грамадскім жыццём народа, фарміруецца разам з яго развіццём» [2, с. 122]. Таму пры аналізе генезісу этыка-педагагічнай думкі Беларусі вельмі важна ўлічваць народны вопыт у вызначэнні асноўных арыенціраў маральна-духоўнага фарміравання асобы, якія і акрэсліваюць «контур» ідэалу дасканалы чалавека.

Як і ў іншых народаў свету, дахрысціянскі перыяд гісторыі ўсходніх славян характарызаваўся абсалютнай спавернутасцю да абшчынных, калектывісцкіх форм арганізацыі жыцця. Паняцце асабістага «Я» цалкам і поўнасцю адсутнічала. Вартасць індывіда вымяралася яго карыснасцю для роду, племені, абшчыны. Дзеля агульнага добра супляменнікаў чалавек адмаўляўся ад уласных жаданняў і памкненняў. Дзейнасць кожнага ў інтарэсах сацыяльнага цэлага была строга

рэгламентавана сістэмай забарон і традыцый, з выразным дзяленнем: што ёсць зло, а што — дабро. Маральны ідэал, які пачынаў фарміравацца на аснове каштоўнасных сэнсаў жыццёўладкавання, арыентаваў на трафарэтныя ўзоры, у першую чаргу, чаго нельга рабіць, а не на тое, што і як патрэбна рабіць. Закладваюцца асновы пола-узроставай стратыфікацыі ідэалізаваных якасцей асобы.

Распаўсюджванне хрысціянства на беларускіх землях унесла істотныя змены ў маральна-каштоўнасныя арыентацыі грамадства, што, у сваю чаргу, радыкальна рэфармавала мэты маральнага выхавання. Згодна з палажэннямі хрысціянскай этыкі асноватворнымі дабрачыннасцямі былі вера, надзея і любоў, якія перш-наперш разглядаліся этычна ад закладзеных у іх маральных сэнсаў, а не ў якасці псіхалагічных станаў асобы. Вера азначала адданасць Усявышняму і ўвасабляла ўпэненасць, давер, вернасць. Жыццёвасць веры — гэта мараль у дзеянні. Надзея трактавалася не толькі этычна арыентавана, але і маральна змястоўна. Яна звязвалася з цяжкасцю, упартасцю, цяжкасцю. Любоў вылучалася на першае месца, і яна выражала адносіны да Бога і адносіны да ўсяго іншага. На падмурку гэтых галоўных дабрачыннасцей у этыка-педагагічнай думцы Беларусі распрацоўваліся многія аспекты мэтавызначэння ў маральным выхаванні. З аднаго боку, самі маральныя каштоўнасці тэлеалагізаваны, бо імкнуцца да адзінай абагульняючай іх мэты — адпаведнай маралі, з іншага — ідэі непасрэдна маральнага выхавання таксама тэлеалагізаваны ўжо мэтай маральнага выхавання.

Хрысціянская ідэалогія ўвогуле засяроджвала ўвагу на важнасці мэтавызначэння ў любой дзейнасці. У адным з псалмоў Бібліі досыць катэгарычна сцвярджаецца: «Всякія вещи видех конец» [3, с. 38—39]. Падобныя адносіны да мэты, якая, па сутнасці, выступае першапрычынай усіх іншых прычына-следчых сувязей, дазваляюць разглядаць тэлеалагічны аспект развіцця этыка-педагагічнай думкі ў якасці найважнейшага. Так, развіццё ідэі маральнага выхавання пэўным чынам прадвызначана змястоўнымі характарыстыкамі сфармуляваных мэт, якія ў сваю чаргу грунтуюцца на прынятых у грамадстве каштоўнасцях. І як мэты прадстаўляюць сабой дэтэрмінанты развіцця этыка-педагагічных ідэі, так і грамадскія каштоўнасці дэтэрмінуюць развіццё мэт. Адбываецца своеасаблівае перапляценне тэлеалагічных і каузальных сувязей, што накладвала істотны адбітак на фарміраванні мэтавызначальных асноў этыка-педагагічнай думкі Беларусі разглядаемага перыяду.

У X—XIII стагоддзях у этыка-педагагічнай думцы Беларусі вызначаецца маральны ідэал практычна для кожнага саслоўя: духавенства, свецкага

знаць, сяляне [4, с. 95—97]. Агульным для іх усіх была грамадска-грамадзянская скіраванасць — «карысць Айчыне».

Як адзначалася вышэй, на беларускіх землях з язычніцкіх часоў мэтавыя ўстаноўкі маральнага выхавання мелі ярка выражаную калектывісцкую скіраванасць. Сама мараль выцякала з абшчыннага ладу жыцця. Паняцці добра і зла асэнсоўваліся не на аснове іх дачынення да адзінкавага чалавека, а на аснове таго, чым яны з'яўляюцца для людской супольнасці. З распаўсюджваннем хрысціянства такая скіраванасць развіцця этыка-педагагічнай думкі Беларусі яшчэ больш узмацнілася. У Новым Запавеце абшчыннасць з'яўляецца праяўленнем адзінства ў Хрысце («так будзе ўсё адзіна») [5, с. 176]. Тым не менш хрысціянская ідэалогія з яе «свабодай волі», нягледзячы на ўсёпаглынальную скіраванасць да агульнага добра, утрымлівае ў сабе пачаткі для развіцця ідэі індывідуалізму. Як бачна, на беларускіх землях гістарычна існавалі пэўныя сацыяльна-эканамічныя і ідэалагічныя перадумовы асобнага развіцця, па гэтай жа этыка-педагагічнай думцы фарміруюцца адпаведныя асновы для істотных змен у мэце маральнага выхавання. Адна з характэрнейшых асаблівасцей хрысціянскай веры — арыентацыя на канкрэтныя добрыя справы — таксама знайшла адбітак ў змястоўным напаўненні маральнага ідэалу.

Такім чынам, згодна з вызначанай перыядызацыяй на першым этапе, што характарызуецца цэласнасцю светаўспрымання і хрысціянска-арыентаваным бачаннем сэнсу быцця, распрацоўваюцца мэтаўтваральныя асновы маральнага выхавання, якія вызначалі адносіны індывіда да Бога і грамадства. У адрозненне ад язычніцкага ігнаравання асабістага «Я», але арганічна дапасавана да абшчынна-калектывісцкіх падыходаў язычніцтва, хрысціянскі маральны ідэал сярэднявечна-хрысціянскага этапу развіцця этыка-педагагічнай думкі Беларусі сцвярджаў самакаштоўнасць кожнага чалавека і прадстаўляў яго як вянец Боскага тварэння, які ўвабраў у сябе празмерна магчымыя якасці, арыентаваў на належную арганізацыю жыцця ў зямны прамежак часу дзеля ўваходжання ў «Царства Нябеснае».

У этыка-педагагічнай думцы Беларусі XIV — першай паловы XVII стагоддзя дакладна фармулююцца вывады аб залежнасці сацыяльна-культурнага развіцця грамадства ад правільнага вызначэння мэт маральнага выхавання. Найбольш трапна выразіў гэтыя погляды М. Гусоўскі. На яго думку, нават сам Ісус Хрыстос, якога Бог паслаў на Зямлю з місіяй уратавання людзей, «усё ж не здолеў навесці на праведны шлях угаворамі» [6, с. 173]. Прычынай гэтага Гусоўскі лічыў адсутнасць бачнай, канкрэтнай мэты: «Верылі людзі, але чакалі, ці

з'явіцца мэта, ці можна будзе прычыны ўбачыць» [6, с. 173].

Асветнік усведамляў, што імператыўна-павучальныя прадпісанні, якія былі характэрнымі для маральна-выхаваўчых падыходаў Сярэднявечча, паступова трацілі сваю эфектыўнасць у новых умовах. Людзі ўсё больш задумваліся над прычынамі, пабуджальнымі матывамі і мэтамі тых ці іншых учынкаў і паводзін.

Асэнсаванне ролі маральнага выхавання ў грамадскім уладкаванні і фарміраванні кожнай асобы з улікам рэальі часу дазволіла Ф. Скарыне і яго паслядоўнікам адраджыць і дапоўніць новым сэнсам галоўную выхаваўчую мэту, якая ў свой час была абгрунтавана мысліцелямі Антычнасці. Яе сутнасць зводзілася да шырокавядомай тады формулы «калакагатхі», альбо «калакагатыі», што азначае прыгожы ў духоўных і фізічных адносінах. Прычым гэтае паняцце змястоўна было яўна сацыяльна-этычным і ўскосна эстэтычным. Такая мэта доўгі час вызначала выхаваўчыя дактрыны старажытнасці, а потым была адвергнута аскетызмам Сярэднявечча і цэлыя стагоддзі знаходзілася ў забыцці. Айчынным гуманістам XVI стагоддзя былі ў ліку тых рэнесансных дзеячаў, якія разгледзелі ў гэтай ідэі магчымасць гарманічнага развіцця чалавека ўзгоднена з асноўнымі пастулатамі хрысціянскай веры. Ф. Скарына сфармуляваў яе наступным чынам: «Да совершен будет человек божий и на всяко дело добро уготован, — яко святыи апостол Павел пишетъ» [7, с. 17]. Прычым дасканаласць разумелася мысліцелем, у першую чаргу, як маральна-духоўная дасканаласць: «Бога бойся и заповеди его соблюди, той ест воистинну совершенный человек» [7, с. 26]. Асветнікі Беларусі эпохі Адраджэння, разважаючы аб сутнасці і прызначэнні чалавека, прыходзяць да высновы, што не існуе межаў для маральнага ўзвышэння асобы, бо «совершенен Бог и совершенен человек» [7, с. 81].

Такім чынам, на дадзеным этапе развіцця этыка-педагагічнай думкі Беларусі паступова галоўнай мэтай маральнага выхавання становіцца чалавек, што ўвогуле сугучна антрапацэнтрычнай тэлеалогіі, якая зыходзіць з таго, што ўсё існуе дзеля чалавека. Кожны асобны індывід набывае каштоўнасць значнасць. Асноўнае патрабаванне да такой мэты — яе арыентаванасць на стварэнне ўмоў для самаразвіцця, маральнага самаўдасканалення чалавека. Педагагічная значнасць такіх умоў заключалася ў дапамозе выхаванцу вызначыць жаданыя змены ва ўласным удасканаленні на аснове зробленага ім сацыяльнага і экзістэнцыяльнага выбару. Экзістэнцыяльныя падыходы робяць акцэнт на разуменні чалавекам самога сябе і мэты маральнага выхавання.

Акрамя фарміравання адпаведных асобных маральных якасцей, ставілася задача развіцця яго індывідуальнасці. Гуманістычныя каштоўнасці эпохі шмат у чым абумовілі вызначэнне маральнага ідэалу, які ў Беларусі не пазбаўляўся хрысціянскага напаяўнення (хрысціянскі гуманізм).

Перадасветніцкі этап развіцця этыка-педагагічнай думкі (сярэдзіна XVII — XVIII ст.) замацоўвае падыходы аб асноватворнай ролі мэтавызначэння ў маральна-выхаваўчым працэсе. Так, С. Полацкі папярэджваў, што любую справу трэба пачынаць з выразнага ўсведамлення яе канчатковай мэты: «Егда хочеши дело начинати, конец первее тебе разсуждати» [8, с. 260]. Такім чынам, усё большую значнасць набываюць ідэі, згодна якіх мэта валодае анталогічным статусам і як абумоўлівае мэтанакіраваную дзейнасць распрацоўшчыкаў этыка-педагагічнай думкі, так і дэтэрмінуе актыўнасць і характар непасрэдна ўдзельнікаў маральных зносін, што дазваляе гаварыць аб мэтах як архетыпічных паняццях. На ўзроўні філасофскага абагульнення Г. Каніскі заключаў, што ў свеце першапачаткова ўсё ўладкавана мэтазгодна: «Што б ні рабіла прырода, яна робіць з мэтай» [8, с. 349]. Тэлеалогічны характар пабудовы ўвогуле свету ў яго прыпадносціца ў яскрава выражаным класічным варыянце.

З развіццём на беларускіх землях у XVIII стагоддзі асветніцкага гуманізму адбываецца далейшая «карэкціроўка» мэт маральнага выхавання. Паступовы адыход ад схаластыкі і афіцыйнай тэалогіі, рацыяналістычнае асэнсаванне сутнасці чалавека і асноў грамадскага ўладкавання ўводзілі ў маральна-выхаваўчыя мэты досыць выразныя секулярызацыйны і гуманістычны напрамкі. Абапіраючыся на жыццесцвярджальныя этычныя ідэі перыяду Старажытнай Русі, развіваючы рэнесансавыя вучэнні мысліцеляў XIV — першай паловы XVII стагоддзя, прадстаўнікі перадасветніцкага этапу развіцця этыка-педагагічнай думкі Беларусі дапаўняюць маральны ідэал шэрагам новых якасцей, некаторым з існаваўшых на другарадных пазіцыях надаюць прыярытэтную ўвагу. Паводле пераканання М. Пачобута, годнасць чалавека павінна вызначацца ведамі, рэальнымі справамі, а не яго паходжаннем [9, с. 204].

На перадасветніцкім этапе назіраецца спроба ўзняць маральны ідэал над рэлігійнай і саслоўна-класавай ідэалогіяй. Месца чалавека ў грамадстве вызначае не яго саслоўна-карпаратыўны статус, а сукупнасць асабістых рыс, якасцей і заслуг перад людскай супольнасцю. Маральны ідэал уяўляўся сканцэнтраваннем агульначалавечых фундаментальных каштоўнасцей, дабрачыннасцей. Так, грамадскі, палітычны і дзяржаўны дзеяч Вялікага Княства Літоўскага І. Храптовіч перасцерагае,

што грамадства ў пытаннях выхавання не павінна зыходзіць з часовых патрэб. Неабходна весці моладзь да мэт вечных, прывіваць агульначалавечыя каштоўнасці, а таксама кіравацца прыроджанымі пачуццямі і імкненнямі [10, с. 82].

На дадзеным этапе яшчэ больш паглыбляецца індывідуалістычная арыентацыя маральнага ідэалу з паступовай скіраванасцю да свабоды, якая ў шырокім сэнсе істотна напаўняе мэты маральнага выхавання. Лічылася, што сама прырода чалавек надзяліла яго «натуральным правам» на свабоду, роўнасць і справядлівасць. Рэктар Віленскай акадэміі І. Страйноўскі пісаў: «Кожны чалавек ад прыроды з'яўляецца гаспадаром асобы сваёй, таму ў адносінах да сваёй асобы ён з'яўляецца ад прыроды свабодным і іншым людзям не падпарадкаваным» [11, с. 118].

Такім чынам, абшчынна-калектывісцкая скіраванасць мэтавых асноў этыка-педагагічнай думкі Беларусі, што гістарычна складалася на беларускіх землях, не была разбурана ні адраджэнскімі, ні асветніцкімі ідэямі індывідуалізму, але яна дапускала самавыражэнне індывідуальнасці, дасягненне асабістага шчасця, прычым абавязкова ў рэчышчы дасягнення агульнага дабра. Хрысціянская саборнасць, дзе індывідуальнасць і абшчыннасць як тэзіс і антытэзіс, па сутнасці, аб'ядноўваюцца, замацоўвала такія ідэі. Гарманізацыя індывідуалізму і калектывізму пры прыярытэтнасці апошняга вылілася ў найважнейшую тэндэнцыю развіцця этыка-педагагічнай думкі Беларусі. Адною з яе асаблівасцей было імкненне да найбольш поўнага захавання грамадска-маральных традыцый і шматлікіх табу. Па такім шляху ішло вырашэнне праблемы дыхатэміі «індывідуалізм — калектывізм». Усё гэта садзейнічала дуалізацыі маральнага ідэалу, якая выражалася ў сінтэзе антрапацэнтрычнай і сацыяцэнтрычнай арыентацый.

На ўсіх этапах развіцця мэтавызначальных ідэй маральнага выхавання выразна праяўляецца пераемнасць характар фарміравання этыка-педагагічнай думкі Беларусі X—XVIII стагоддзяў. Прычым бесперапыннасць, паступовасць яе эвалюцыянавання дазваляе сцвярджаць кумулятыўска характар усяго працэсу, які лягчэй паддаецца лагічнаму асэнсаванню і прагнастычнаму мадэляванню. Прычым пераемнасць існуе як паміж ідэямі вызначаных этапаў, так і паміж асобнымі элементамі распрацоўваемых маральна-выхаваўчых мэт. Адсюль можна зрабіць выснову аб існаванні мэтавай пераемнасці. Тэлеалагізацыя у сэнсе мэтавызначальнасць, мэтападпарадкаванасць этыка-педагагічных ідэй станавілася трывалым падмуркам іх канцэптуалізацыі са фарміраванымі ўстойлівымі тэндэнцыямі развіцця.

Маральна-выхаваўчыя арыентацыі, што грунтаваліся на духоўных каштоўнасцях грамадства, пры іх эвалюцыянаванні на працягу разглядаемага перыяду інтэграліравалі ў перспектыўную мэту маральнага выхавання, увасобленую ў маральна-выхаваўчым ідэале. У сілу спецыфікі этыка-педагагічнай думкі, якая спалучае ўласціваці адкрытай і закрытай сістэм з наяўнасцю этапаў самаарганізацыі і пастаяннай прысутнасцю полідэтэрмінацыі, маральны ідэал выступае ў ролі атрактара. З пункту гледжання аксіялогіі і сінергетыкі ідэал-атрактар як пункт прыцягнення надае дынаміку развіцця з пазіцыі будучыні. Дыскурсіўная шматлікасць тэалагічных сентэнцый, што мела месца ў этыка-педагагічнай думцы Беларусі, абумовіла фарміраванне агульначалавечага і адметна нацыянальнага ў генералізуючых пачатках маральнага ідэалу.

Праведзенае даследаванне разглядаемага пытання паказвае, што фарміраванне мэтавызначальных асноў этыка-педагагічнай думкі Беларусі X—XVIII стагоддзяў грунтавалася на разуменні цэласнасці чалавечай прыроды і імкненні да забеспячэння такой жа цэласнасці быцця чалавек праз асэнсаванне яго адносін са светам і да самога сябе. Тэлеалагічныя распрацоўкі ў значнай ступені актывізавалі канцэптуалізацыю этыка-педагагічных ідэй. Апора на аксіялагічныя арыентацыі свайго часу абумовіла істотныя змены ў мэта-зместавым аспекце этыка-педагагічнай думкі Беларусі X—XVIII стагоддзяў пры захаванні пераемнасці ў яго развіцці.

На першым этапе генэзісу этыка-педагагічнай думкі Беларусі разглядаемага перыяду галоўнай мэтай маральнага выхавання асобы было духоўна-маральнае напаўненне яе быцця як падрыхтоўкі да замагільнага жыцця. Гэтасветнае існаванне, а разам з ім этыка-педагагічныя мэтавызначальныя ідэі ў значнай ступені абапіраліся на рэгулятыўную функцыю маралі. Маральны ідэал у вобразе Ісуса Хрыста ўвабраў у сябе абсалютную ісціну, дабро і прыгажосць і ўяўляў сабой вяршыню духоўна-маральнай дасканаласці. Змест маральнага выхавання адлюстроўваў скіраванасць народна-педагагічных ідэй да супольнасці і ідэй праваслаўя да саборнасці, меў ярка выражаны абшчынна-калектывісцкі ўхіл. Вызначальныя рысы маральна-дасканалы асобы фарміраваліся на падмурку любові, пакорлівасці і цярылівасці і лакальных формах патрыятызму.

На другім этапе — змястоўнае напаўненне мэт маральнага выхавання набывала секулярызацыйныя адценні з зацвярджэннем самакаштоўнасці кожнай асобы. Сінтэз антычных, хрысціянскіх і народных уяўленняў аб маральным ідэале садзейнічаў трансфармацыі праблемы пасмяротнага лёсу ў грамадскаскіраванае са-

масцвярджэнне асобы з адраджэннем галоўнай выхаваўчай мэты антычнасці — усебакова і гарманічна развітой асобы, дапоўненай арыентацыяй на высокую духоўнасць. Распрацоўка такой мэты заканамерна адбывалася з апорай на чалавекастваральную функцыю маралі. Рэнесансныя інтэнцыі эпохі ўзбагачаюць маральны ідэал гуманістычна-арыентаваным зместам з выразным праяўленнем чалавекалюбства, справядлівасці, талерантнасці, індывідуалізму і грамадска-этнічнага патрыятызму.

На трэцім этапе закладваюцца асновы размежавання свецкай і рэлігійнай духоўнасці, але ў абодвух выпадках змястоўнае напаяўненне маральнага ідэалу грунтуецца на новазапаветных каштоўнасцях і ключавых пастулатах хрысціянскай этыкі, але з рацыяналістычна-гуманістычным і натуралістычным асэнсаваннем сутнасці чалавека. Акцэнтаванне ўвагі на сацыяльна-маральнай актыўнасці асобы з дамінаваннем грамадзянскага аспекту аддавала перавагу культуратворнай

функцыі маралі. Арыентаванасць зместу маральнага выхавання на знешнюю і ўнутрыасабовую актыўнасць развіваецца да праяў сацыяльна-рэвалюцыйнага ўзроўню з акцэнтаваннем увагі на маральныя рысы і якасці, у аснове якіх — сацыяльная справядлівасць, маральная свабода, грамадская актыўнасць і грамадска-патрыятычны ўхіл. Гарманізацыя калектывісцкіх і індывідуалістычных асноў мэтавызначэння становіцца найважнейшай асаблівасцю развіцця этыка-педагагічнай думкі Беларусі на перадасветніцкім этапе.

Увогуле мэта маральнага выхавання ў этыка-педагагічнай думцы Беларусі X—XVIII стагоддзяў канцэптуальна трансфарміравалася ва ўяўны ідэал, змястоўна-сутнаснае напаяўненне якога мянялася на працягу гісторыі развіцця грамадства, але абагульнена ён уяўляў сабой цэласную, цнатлівую, дабрачынную, актыўную асобу з высокім узроўнем маральнай свядомасці і волі, устойлівымі станючымі адносінамі да маральных каштоўнасцей і адпаведнымі паводзінамі.

Спіс цытаваных крыніц

1. Болбас, В. С. Этыко-педагогическая мысль как научный феномен / В. С. Болбас // Педагогика. — 2018. — № 3. — С. 14—23.
2. Ушинский, К. Д. Проблемы педагогики / К. Д. Ушинский. — М. : Изд-во УРАО, 2002. — 592 с.
3. Андриянова-Перетц, В. П. Человек в учительской литературе Древней Руси / В. П. Андриянова-Перетц // Труды отдела древнерусской литературы института русской литературы Академии наук СССР. — Л. : Изд-во АН СССР, 1972. — Т. 27. — С. 3—68.
4. Болбас, В. С. Этыка-педагогічная думка Беларусі (са старажытнасці да XVIII ст.) / В. С. Болбас. — Мінск : Беларус. навука, 2004. — 260 с.
5. Филист, Г. М. Введение христианства на Руси : предпосылки, обстоятельства, последствия / Г. М. Филист. — Минск : Беларусь, 1988. — 254 с.
6. Парэцкі, Я. І. Паэма Міколы Гусоўскага «Жыццё Іякіна» / Я. І. Парэцкі // Беларуская літаратура і літаратуразнаўства : міжвуз. зб. — Мінск : Выд-ва БДУ, 1974. — Вып. 2. — С. 156—183.
7. Скарына, Ф. Творы : прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія / Ф. Скарына ; уступ. арт., падрыхт. тэкстаў, камент., слоўн. А. Ф. Коршунава ; паказ. А. Ф. Коршунава, В. А. Чамярыцкага. — Мінск : Навука і тэхніка, 1990. — 207 с.
8. Из истории философской и общественно-политической мысли Белоруссии : избр. произведения XVI — нач. XIX вв. / АН БССР, Ин-т философии ; под общ. ред. В. А. Сербента. — Минск : Изд-во АН БССР, 1962. — 524 с.
9. Zawisza, K. Pamiętniki... wojewody mińskiego (1666—1721) / K. Zawisza. — Warszawa : Wyd. Julian Bartoszewicz, 1862. — 220 s.
10. Chreptowich, J. O prawie natury / J. Chreptowich. — Warszawa : Wyd. S. K. (Kłokocki), 1814. — 224 s.
11. Strojnowski, H. Nauka prawa przyrodzonego, politycznego, ekonomiki politycznej i prawa narodyw / H. Strojnowski. — Wilno : Druk. krylewska, 1785. — 375 s.

Матэрыял паступіў у рэдакцыю 24.01.2019.